

Сидельникова Л. В.,
Київський національний лінгвістичний університет

СИМВОЛІЧНА ПРИРОДА АЛФАВІТНОГО ПИСЬМА

Стаття присвячена вивченню символічного значення літер різних алфавітних систем, дослідженню взаємозв'язку літерного знаку й цифри, аналізу ідеографічного аспекту єврейського, арабського, грецького, російського письма.

Ключові слова: літерний знак, символ, алфавіт, графоніміка, число, писемність.

Статья посвящена изучению символического значения букв разных алфавитных систем, исследованию взаимосвязи между буквенным знаком и числом, анализу идеографического аспекта еврейского, арабского, греческого, русского письма.

Ключевые слова: буквенный знак, символ, алфавит, графонимика, число, письменность.

The article deals with the research of symbolic letter's meaning in different alphabetic systems, the study of interconnection between the literal sign and the number, the analysis of ideographic aspect of Jewish, Arabic, Greek, Russian systems of writing.

Key words: literal sign, symbol alphabet, graphonimic, number, written language.

Останні десятиліття ХХ і початок ХХІ ст. характеризуються виникненням нового метафізичного етапу у розвитку теорій і моделей пізнання світу через вивчення властивостей мови. Насамперед, це роботи зарубіжних та вітчизняних дослідників, передусім, Н. Н. Налімова [10], Г. Я. Узилевського [13], Г. Г. Крючкова [8], які здійснили істотний вплив у розвиток металінгвістики взагалі.

Усі культури спираються на використанні символічного значення літер – у їх графічному та фонетичному значенні. Літерний символізм уможливує краще розуміння понятійної системи будь-якої мови. Загальновідомо, що у міфах, казках, в текстах Біблії закладено понад 12 шарів інформації, отже, без відповідного трактування символіки неможливо зрозуміти Святе Письмо, де кожне слово, притча є алегорично зображеним символом. На думку О. П. Блаватської, літерний символізм будується на теорії космічних збігів, де літера – це символ небесного прообразу земних реалій [1, с. 305]. У ряді алфавітів літера була представлена за принципом схожості з предметами і речами, у формі яких вгадувалося її обрис.

Таким чином, актуальність представленої статті визначається загальною спрямованістю сучасних культурологічних та лінгвістичних студій на вивчення символічної природи мовних явищ, зокрема, різних типів письма. Метою статті є встановлення метафоричного значення літерних знаків різних типів письма, виявлення символізму деяких алфавітних систем, вивчення співвідношення між літерою та цифрою у різних системах алфавітного письма.

Об'єктом роботи є літерні знаки алфавітних систем, а предметом – символічні, ідеографічні особливості літер та алфавітних систем різних культур, зокрема, єврейської, грецької, арабської, російської тощо.

Алфавіт – один з візуально-графічних засобів, за допомогою якого людство намагається глибоко осмислити світ і наше місце в ньому. Правильно складений алфавіт, – а всі стародавні алфавіти, безсумнівно, такі, – метафоричний за своєю природою. Мова сам по собі є метафора, оскільки вона представляє предмети і поняття, але при цьому сама не є цими предметами або поняттями. Отже, алфавіт, подібно до мови, є метафізичним описом реальності. Найважливіша метафізична функція алфавіту полягає в тому, щоб допомогти людині пізнати на досвіді процеси перетворення. Алфавіт надає нам ряд доступних образів реальності, які, в деяких випадках не піддається осягненню за допомогою інших засобів. Вони можуть бути використані для подолання зовнішньої видимої оболонки речей і проникнення в глибші межі реальності.

Літери будь-якого алфавіту – метафори реальності; самі по собі вони, в більшості випадків, представляють собою символи або формальні знаки, які не володіють трансцендентним зовнішнім значенням, – але це значення перебуває у розумі тих, хто користується літерами або осягає їх зміст. Крім того, літери, вигляд яких нагадує природні геометричні структури, самі по собі є трансцендентними формами. Але, як правило, букви різних алфавітів є складними символічними будовами, які мають окремі функціональні ознаки всередині конкретної алфавітної системи. Зокрема, абсолютно однакові за своєю формою букви в різних алфавітах можуть використовуватися для передачі різних звуків або різних концепцій. Таким чином, тільки через встановлення внутрішнього значення можна підходити до розуміння кожної окремої літери в кожному окремо взятому алфавіті.

Розтлумачити символізм літер дозволяють деякі графонімічні методики (графоніміка – розділ ономастики, що вивчає назви букв в алфавітах, історію їх виникнення, становлення і мотиви номінації), зокрема, через вивчення символіки геометричних форм, з яких складаються літери. Так, наприклад, ще у ХVІ ст. відомий французький графіст Ж. Торі у книзі “Розмальоване поле античних літер дійсного розміру” (“Champ fleuri de la vraie proportion des lettres antiques”), припускав, що літери – це божественний винахід, які склалися з прямих та кривих ліній та окружностей. У традиційній символіці, підкреслював вчений, пряма лінія пов'язана з чоловічим початком, а крива – з жіночим. Такі, так би мовити, “статеві” особливості літер та цифр Ж. Торі вважав невідповідними, оскільки все в природі упорядковано законами та певними кодами, а отже, випадковість є оманною [16, с. 286].

Інша методика розкриває символічне значення літер через встановлення подібності з об'єктами та предметами, які містять у своєму графічному відтворенні ту чи іншу літеру. І, нарешті, роз'яснити значення та значущість літер дозволить цифровий аналіз літер, який набув широкого розповсюдження у кабалістичній теорії. Отже, застосовуючи представлені методики, пропонуємо встановити символічні значення та властивості деяких алфавітних систем.

В основі графіки єврейського, арабського та грецького алфавітів лежить символічна теорія форм, обумовлена прогресуючою зміною форм Місяця. Розглянемо деякі металінгвістичні властивості єврейської, грецької, арабської, російської та латинської алфавітної систем.

Таємниці давньоєврейського алфавіту обґрунтовуються в логічно побудованій філософській системі Каббали, яка розвивалася протягом тривалого часу. Книга, відома як “Сефер Ієціра”, вважається багатьма каббалістами наріжним каменем вчення Каббали. Написана між III-VI ст. н. е., вона викладає подробиці доктрини, яка, за переказами, була вперше відкрита праотцю Аврааму і присвячена єврейській космогонії і космології. Книга поділяється на 2 частини: перша розглядає значення десяти чисел, друга – охоплює 22 букви давньоєврейського алфавіту. У представленою писанні стверджується, що 22 букви давньоєврейського алфавіту є основою всіх явищ. З цих 22 символів три вважаються “материнськими”, сім – “подвійними” і дванадцять – “простими”. Три “матері” – це букви Алеф (А), Мем (М) і Шин (Ш), якими представлені три елементи: повітря, вода і вогонь. Вважалось, що все створене виходить з цих трьох елементів. Земля складається з води, а небеса – з вогню. Повітря символізує дух, встановлює рівновагу між ними. Частини людського тіла також співвідносилися з цими трьома буквами як мікрокосмічні відображення макрокосму. Алеф (А) керує грудною кліткою (тобто диханням), Мем (М) – животом, а Шин (Ш) – головою (вогонь, інтелект). Ці три основні елементарні літери також пов’язані з часом: Алеф представляє весну, осінь та час рівнодення; Шин символізує літо, а Мем – зимовий час. У давньоєврейському алфавіті після цих трьох “материнських” букв найбільш важливими вважаються сім “подвійних”, які символізують дві фонетичні якості: твердість і м’якість. Отримали вони таку назву за аналогією з парами протилежностей, які складають існування (життя / смерть – літера Бет, згода / конфлікт – Гімел, знання / неосвіченість – Далет, достаток / нестача – Каф, гідність / гріх – Пі, родючість / безплідність – Реш, могутність / безсилля – Тау). Згідно із “Сефер Ієціра”, з цих букв Бог створив сім напрямків світу: чотири географічних – північ, схід, захід, південь, три астрономічних – верх, низ і центр, а також сім планет і сім днів тижня. Решта 12 букв давньоєврейського алфавіту – “прості” літери. Вони відповідають знакам Зодіаку і, певною мірою, присутні в людському тілі.

Грецький алфавіт представлений 24-ма літерами, кожна з яких володіє повною системою значень, як символічних, так і цифрових. Подібно фінікійській і давньоєврейській мовам, грецькі літери також позначають цифри. Будучи серією універсальних метафор, що описують весь світ, літери грецького алфавіту співвідносяться також із окремими елементами царства Природи та частин людського тіла. Взагалі грецький алфавіт містить 38 знаків: 24 літери, 11 двооголосних і три цифри: шість, дев’яносто і дев’яцот. Отже, представляє собою з’єднання голосних і приголосних, духу і матерії та символізує універсальність та досконалість космосу.

28 знаків арабського алфавіту розуміються арабськими містиками як дихання Бога, через яке передається мова Божественного слова, а також відповідають 28 великим будинкам Місяця в Зодіаку та дорівнюють 28 дням місячного календаря.

50 літер санскриту (акшари, буквально “нетлінні”) поділяються на п’ять класів, кожен з яких є одним з елементів стихій. Знаки письма діляться на комбінації 2-х, 3-х і 4-х одиниць, які порівнюються з 12-ма знаками зодіаку. Буквосполучення представляють аспект фізичного всесвіту (макркосму), який відображається в “тонкому тілі” людини. Санскритські літери – відображення універсальної енергії, нескінченної Мантріка-Шакті (Сили Заклинання). Мова та алфавіт – це міні-мантри, вторинні форми певної універсальної формули. За допомогою санскритських букв індуїсти вираховували тривалість чотирьох світових періодів – Югів.

Цікавою на нашу думку, є символіка абетки російської мови. Російські вчені Е. Мелікян [9], С. Шестопалов [14] вбачають у кирилиці не тільки простий збіг за кількістю елементів, але й повну структурну відповідність із хребтом людини. Шийний відділ хребта містить 7 хребців – в алфавіті 7 непарних приголосних (л, м, н, р, ц, ч, щ). Потім йдуть 12 грудних хребців, до яких кріпляться 12 пар ребер. У алфавіті – 12 парних приголосних (б-п, в-ф, г-к, д-т, ж-ш, з-с). Далі – 5 вільних поперекових хребців та 5 зрощених хребців крижів. У алфавіті – 5 пар голосних (а-а, е-е, о-е, у-у, и-и). І, нарешті, 4 хребця куприка, рудимента хвоста – відповідно 4 літери: ь, ы, й, х. Збіг структури алфавіту і будови хребта свідчить про глибокий зв’язок між енергетичними центрами і звуками. З цієї точки зору, будь-яке слово, будучи певною комбінацією звуків, буде діяти на певні енергетичні центри. Отримані числа – 7, 12, 5, 5 і 4 – самі по собі дуже цікаві й відповідають в астрології 7 світилам першої октави (Венера, Місяць, Меркурій, Марс, Сонце, Сатурн, Юпітер), 12 знакам зодіаку, 5 першоелементам в стані янь та 5 першоелементам в стані інь і 4 стихіям (вогонь, повітря, земля, вода).

Звернемося до мови чисел, дослідження різних аспектів якої займали уми як еллінських мудреців (Піфагор, Геракліт, Платон, Аристотель, Плотін, Прокл), так і сучасних мислителів і математиків (А. Ф. Лосев, Н. Н. Моїсеєв, А. А. Зенкин та ін.), які пов’язували сутність і прояви числа з Природою, Космосом і Людиною. Особливої уваги заслуговує наукова спадщина В. В. Налімова, який, вивчаючи роль і місце числа в еволюції фізичного та семантичного Всесвіту, вказував на те, що “текстова роздруковка вихідної семантики відбувається через число” [10, с. 83]. Учений чітко проводить відмінність між фізичним і духовним світами у плані використання числа як організуючого початку. Автор наголошує, що “Всесвіт управляється” фундаментальними безрозмірними константами, що задаються числами. Проте, на думку дослідника, числа за своєю природою належать свідомості, а не фізичному світі [10, с. 25].

Словесне висловлювання у писемній формі й обчислення – це одночасно різні та подібні способи співвідношення знаків за укладеннями в них значеннями слів, що позначаються буквами, і чисел, що виражаються цифрами. Сенс і величина – це різні форми значення. Звідси випливає правомірність зіставлення двох площин – слів та чисел [4, с. 28]. Із семіотичної точки зору у числі знак і значення нероздільні, як дві сторони однієї медалі. Натомість, таке твердження могло б викликати заперечення, оскільки цифра 5 має значення “п’ять одиниць”, тоді як в числі 50 вона ж означає “п’ять десятків”. Насправді це заперечення ґрунтується на відмінності понять цифра (знак) та число (значення): позначаючи числа, кількість яких нескінченно велике, ми обходимося лише десятками знаками. Цифр могло б бути стільки, скільки чисел – нескінченна кількість, як в суворо послідовній ідеографічній

писемності [5]. На відміну від чисел, в словах немає стійкого зв'язку між знаком і значенням за рахунок омонімії та синонімії. Варто відзначити, що так звана “гра слів” можлива лише тому, що між звучанням (написанням) слів, тобто знаками, і їх змістом, немає сталого зв'язку. На відміну від чисел, що зберігають свою величину незмінною в будь-яких співвідношеннях, коло смислових значень окремих слів, хоча й чітко окреслених в тлумачних словниках, не залишається незмінним залежно від контексту та ситуації для сучасної людини, наділеної неоднаковим життєвим досвідом, природним розумом, уявою, освіченістю тощо, та змінюється і в певний історичний період. Принципово важливо, що смислове поле кожного слова і його тлумачення в герменевтиці не замкнуті, а відкриті в майбутнє як для окремої особистості, так і в житті суспільства. Існуючий в гуманітарній літературі вираз “живе слово” не слід вважати лише метафорою. Сенс слова залишається живим, поки жива думка про сенс слова: сенс життя людини імплантований в сенс слів у тій же мірі, в якій сенс слова живе в духовному світі людини [4, с. 34]. У Новому Завіті сенс життя – це сенс слів.

Загальновідомо, що в мові слів існують частини мови, у мові чисел щось-подібне відсутнє. Іменники, прикметники і займенники позначають речі й поняття. Показово, що до іменників відносяться і числівники, словесні назви чисел. Дієслова позначають дії і тимчасові стани речей і понять. Перші утворюють “універсум Простору”, другі – “універсум Часу” [2]. Літерні знаки не тільки зображують звучання (“грим гримить”), або наочність, як римська цифра III візуально зображує величину кількістю рисок, але й виражають наше переживання простору і часу: час – “швидкоплинний”, “невблаганний”, простір – “неосяжний”, “загадковий”. У коло понять, до яких виражається ставлення, потрапляють і числа – “ірраціональні”, “прості”, “складні”, “магічні” та ін. Між тим, у математиці вони залишаються лише умовними назвами певних класів чисел, і позначений в їх назвах сенс, наші переживання і почуття, викликані числами, не мають ніякого значення для математики. Загальна “турбулентність” мови слів [2] зумовлює гнучкий статистичний зв'язок знака зі значенням [10]. Іншими словами, мінливий і рухомий зв'язок між ними пропонується визначати за допомогою незмінних чисел з чітким зв'язком між знаком і значенням. До такого аналізу літер залучалися вчені різних ідеологій та культурно-історичних напрямів.

Варто зауважити, що звернення до числового аналізу у лінгвістиці належить й відомому французькому лінгвофілософу Е. Б. Кондільяку [6]. В історії теоретичного мовознавства XVIII ст. його вчення про числа розглядається як найбільш достовірне, найбільш ясне і просте знання про відносини у мові, що підпорядковується фундаментальним і вічним законам математики. Дослідник доводить, що форму чистого аналізу, в якому він вбачає засіб вираження мови і мислення, становить число. Він вважає, що в простому реченні $2 = 1 + 1$ міститься вся таємниця мислення, яке за своєю суттю є тільки безперервний ряд рівнянь. У мові обчислень Е. Б. Кондільяк розкриває наявність чотирьох “діалектів”: 1) мова пальців, вперше підготовляють нас до обчислення; 2) мова імен, 3) мова чисел у власному розумінні слова і 4) мова літерних знаків [7]. Виходячи з допущення розуму людини, числовий аналіз розуміється вченим як фундаментальний принцип пояснення речей, який формує онтологічну модель будь-якої дослідної науки. Е. Б. Кондільяк стверджував, що наукове знання повинно орієнтуватися на виявлення вищих першоджерел для встановлення загальних тенденцій розвитку [11, с. 69].

Кожна літера співвідноситься з певним числом, символом і навіть кольором. Зауважимо, що спочатку не існувало окремих символів для чисел, а буквам надавали числові значення, особливо у грецькій, єврейській та слов'янській культурах. Наприклад, загальновідомо, що основу свого алфавіту слов'яни разом з християнською релігією запозичили від середньовічних греків – візантійців. Спосіб запису цифр літерами із спеціальними знаками – “титлами” – вони теж взяли від греків [3, с. 59].

Саме тому, числовий і лінгвістичний види свідомості протягом багатьох століть були об'єднані способом, який сьогодні вважається недоступним для сучасного розуму [15, с. 192].

Зокрема, згідно зі вченням Каббали, теології Сокровенної Мудрості іудейських Рабинів середньовіччя, що стосується створення божественних предметів і космогонії, за суто зовнішнім значенням чисел та літер ховається їх важливе, таємне призначення. Саме тому, каббалісти (за І. Регарді, Дж. Шульман та інші) розробили складну науку про числові поняття, яка абсолютно відрізняється від математики як такої. Вони винайшли різні методи тлумачення чисел для того, щоб розкрити, в першу чергу, таємний зміст свого священного писання. Так, відомий каббаліст І. Регарді у своїй праці “Каббала” [12, с. 143-175] розкриває концепцію універсального філософського алфавіту та представляє три основні методи аналізу взаємовідносин числа та літери.

Один із таких методів називається “гематрія”, від грецького кореня, зміст якого: “значення чисел, які представлені буквами”. Отже, гематрія – це спосіб розкриття таємного змісту за допомогою числових еквівалентів кожної літери. Другий метод отримав назву “нотарікон”, від латинського *notarius*, що позначає “скорписець”. Завдяки цьому методу утворюються абсолютно нові слова з декількох вже існуючих, використовуючи початкові або кінцеві літери слів, комбінуючи їх. І, навпаки, беручи окремо кожну літеру цього слова та утворюючи нове, можна скласти ціле речення. Третій метод називається “темура”, що означає “перестановка”. Літери в слові переставляються за певними схемами і замінюються іншими, що стоять до або після них в алфавіті, в результаті чого утворюється абсолютно нове слово. Алфавіт ділили навпіл і розташовували половинки одну навпроти іншої. При цьому один ряд мав зворотний порядок, а букви розташовувалися парами. Завдяки темура деякі неясні біблійні імена були обгрунтовані від більш зрозумілих.

З огляду на викладене вище, можна зробити висновок, що літерні знаки будь-якого алфавітного письма, будучи природними геометричними формами, усередині графічної системи репрезентують певний символічний образ або відтворюють окремі числові значення, функція яких полягає у розкритті та усвідомленні найважливіших для конкретної культурно-історичної спільноти понять буття. Отже, алфавітне письмо підкреслює діалектику прагнення візуально-графічної форми мови відтворювати не лише звукову будову, але й понятійну систему знань.

Література:

1. Блаватская Е. П. Тайная доктрина. Синтез науки, религии и философии / Елена Петровна Блаватская. – М.: АСТ, 2005. – 718 с.
2. Гийом Г. Принципы теоретической лингвистики / Гюстав Гийом. – М., 1992. – 307 с.
3. Демпман И. Мир чисел / И. Демпман. – М.: Высшая школа, 1966. – 72 с.
4. Заренков Н. А. Слово, число и семиотическая теория жизни / Н. А. Заренков. – М., 1999. – 84 с.
5. Истрин В. А. Возникновение и развитие письма / В. А. Истрин. – М.: Наука, 1965. – 380 с.
6. Кондильяк де Э. Б. Трактат о системах / Этьен Бонно де Кондильяк. – М., 1938. – 180 с.
7. Краткий очерк истории философии // Под ред. М. Т. Иовчука, Т. И. Ойзермана, И. Я. Щипанова. – М.: Мысль, 1971. – 98 с.
8. Крючков Г. Г. Езотеричність французької графіки / Георгій Георгійович Крючков // Проблеми семантики слова, речення та тексту: зб. наук. статей / М-во освіти і науки України, Київ. нац. лінгв. ун-т Вип. 5/ відп. Ред. Н. М. Корбозерова. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2001. – С. 107-109.
9. Меликян Е. Алфавит и история мироздания [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://oculus.ru/stat.php?id=45>
10. Налимов В. В. Вероятностная модель языка / В. В. Налимов. – М.: Просвещение, 1979. – 98 с.
11. Огурцов А. П. Философия науки эпохи Просвещения / А. П. Огурцов. – М.: Наука, 1993. – 213 с.
12. Регарди И. Каббала / Израэль Регарди / Пер. с англ. В. Нугатов. – М.: Энигма, 2005. – 304 с.
13. Узилевский Г. Я. Человеческий род и индивид в XXI веке: метафизические и феноменологические аспекты / Геннадий Яковлевич Узилевский. – Орел: ОРАГС. – 328 с.
14. Шестопалов С. Магия имен в астрологии [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://www.astros.narod.ru/number.html>
15. Шульман Дж. Каббала исцеление: Путь к пробужденной душе / Джейсон Шульман. – М.: София, 2006. – 224 с.
16. ВйһarP. Les langues occultes de la Renaissance / Pierre Вйһar. – Desjonquières, 1996. – 286 p.